

Vpliv anarhističnih gibanj in idej na kitajsko komunistično revolucijo in kitajski socializem

Abstract

The Impact of the Anarchist Movement on the Ideas of the Chinese Communist Revolution and Chinese Socialism

The paper opens with an introduction of the Chinese anarchist movement, which emerged at the dawn of the 20th century and spanned three different anarchist groups. The author presents its historical development and points to the reasons for its impact upon the formation of the Chinese communist movement in the first half of the 20th century. She analyzes the main causes for the movement's later gradual weakening and its subsequent collapse, which took place parallel to the establishment and increasingly wide influence of the Communist Party of China. The article also presents the main reasons for the immense impact of anarchist theories upon the Chinese socialist revolution and shows that anarchist ideational systems, which were widely spread among Chinese students in the beginning of the 20th century, contained a huge number of notions, ideas and concepts that later formed the central elements of Chinese communism. In this context, the author points to the fact that the majority of Western revolutionary theories were first translated into Chinese in the scope of the Chinese anarchist movement. In doing so, the author exposes the notions, ideas and concepts that have later become famous as 'specifically Chinese' elements of Chinese communism.

Keywords: Chinese anarchism, ideological foundations of socialism, revolutionary theory, discursive translations

Jana Rošker is a full professor of Sinology at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. (jana.rosker@ff.uni-lj.si)

Povzetek

Članek najprej predstavi kitajsko anarhistično gibanje, ki je nastalo na pragu 20. stoletja in je delovalo v okviru treh različnih anarhističnih skupin. Predstavi njegov zgodovinski razvoj in pokaže, zakaj je imelo tako velik vpliv na oblikovanje kitajskega komunističnega gibanja v prvi polovici 20. stoletja. Avtorica analizira razloge za krhanje kitajskega anarhizma in za njegov posledični propad, do katerega je prišlo v zgodnjih dvajsetih letih prejšnjega stoletja, torej vzporedno z ustanovitvijo in z vse vplivnejšim delovanjem Komunistične partije Kitajske. Predstavi tudi osrednje vzroke za izjemno obsežen vpliv anarhističnih teorij na kitajsko socialistično revolucijo in opozori, da so anarhistični idejni sistemi, ki so bili med kitajskimi študentkami in študenti prvih dveh desetletij 20. stoletja izjemno razširjeni, vsebovali veliko pojmov, idej in konceptov, ki so pozneje bili bistveni elementi kitajskega komunizma. V tej luči avtorica obrazloži tudi dejstvo, da je večina osrednjih konceptov zahodnih revolucionarnih teorij bilo na Kitajskem prvič prevedeno prav v okviru aktivnosti anarhističnih izobražencev. Članek posebej poudarja tiste pojme, ideje in koncepte, ki so pozneje postali znani kot »specifično kitajski« elementi sodobnega kitajskega socializma.

Ključne besede: kitajski anarhizem, idejne osnove socializma, revolucionarna teorija, diskurzivni prevodi

Jana Rošker je redna profesorica sinologije na Oddelku za azijske študije FF UL. (jana.rosker@ff.uni-lj.si)

Uvod: predstavitev in kratka zgodovina

Leto 1911 je pomenilo prelomnico v kitajski zgodovini, saj je revolucija Xinhai dokončno premagala dve tisočletji trajajočo cesarsko oblast in je monarhično ureditev nadomestila s parlamentarno republiko, torej z državnim sistemom, uvoženim iz »naprednih« zahodnih držav.

Obdobje zatona zadnje dinastije in čas prve kitajske republike (1912–1949) lahko danes že vrednotimo v zgodovinskem kontekstu. Pri njem je šlo v glavnem za fazo nacionalne konsolidacije in za iskanje novih poti, ki naj bi državi pomagale iz vseobsegajoče družbene in gospodarske krize, v kateri se je znašla v zadnjih letih mandžurske dinastije Qing. To obdobje je bilo opredeljeno z vakuumom politične moči, katerega posledice so se kazale v nenehnih bojih za oblast v sferi družbe in ekonomije. Položaj v notranjosti države je spominjal na državljansko vojno, so ga pa še dodatno bremenili nenehni boji posamičnih lokalnih vojaških oblastnikov. Zunanje politično je Kitajska tonila v čedalje globljo odvisnost od Japonske in zahodnih sil. A po drugi strani je prav to obdobje na Kitajskem tudi epoha intelektualne dinamike ter politično in družbeno pogojenih prizadevanj za vzpostavitev novega, drugačnega sistema (Franke in Steiger, 1978: 1131). Četudi prvi revoluciji nikakor ni uspelo bistveno spremeniti tradicionalnih družbenih struktur in prevladujočih ideologij, niti odstraniti oziroma vsaj zmanjšati odvisnosti Kitajske od tujine, lahko vendarle trdimo, da je ustvarila določene ideološke in politične pogoje, ki so olajšali oziroma sploh omogočili velike spremembe, ki so se zgodile v bližnji prihodnosti in so se že kazale na obzorju.

Že na samem začetku tega obdobja so se med mlajšim izobraženstvom – v glavnem med študentkami in študenti – oblikovale prve anarhistične celice. Tako kot moderna kriza je bila tudi moderna anarhistična miselnost na Kitajsko uvožena z zahoda oziroma z vzhoda – namreč z Japonske, ki je bila v tistem času nekakšna posrednica idej med Evropo in Kitajsko. Prva anarhistična celica, ki so jo ustanovili kitajski študenti in študentke, se je pod imenom *Združenje nove dobe*¹ oblikovala leta 1907 v Parizu in tako rekoč sočasno še druga, *Družba za debate o socializmu*² v Tokiu. Pod vplivom idej, ki so jih prinašali domov člani in članice teh dveh skupin v eksilu, je bila na Kitajskem leto dni po meščanski revoluciji, torej leta 1912, rojena še tretja, najvplivnejša skupina, imenovana *Študijsko združenje petelinjega krika v somraku*³.

Pariški anarhisti in anarhistke so v svojih teorijah sledili Kropotkinu in so se torej zavzemali za anarhizem, uresničen na podlagi znanosti in tehnološkega napredka. Njihove kolegice in kolegi iz Tokia so bili v glavnem privrženci Tolstojevе,

¹ 新世紀社

² 講習社

³ 晦鸣学社

predmoderne različice svobodnega brezvladja (Dirlik in Krebs, 1981: 119). Medtem ko je bila »pariška« skupina precej ikonoklastično usmerjena in se je zavzemala za popolno odpravo kitajske tradicije, v kateri njeni člani in članice niso videli niti trohice dobrega ali uporabnega, je bila »tokijska« skupina zainteresirana tudi za raziskovanje lastnih anarhističnih tradicij in idej, ki so vzniknile v njenem okviru. Zato bi na prvi pogled lahko presodili, da je slednja skupina nedvomno zanimivejša od prve, saj je z oživiljanjem lastne anarhistične tradicije v idejno zakladnico anarhizma vnašala nove in inovativne vidike. Kljub vsemu pa tudi pomena pariške skupine nikakor ne smemo podcenjevati. Prvič, ta skupina je imela daleč največji vpliv na oblikovanje anarhističnih gibanj in organizacij v sami Kitajski, drugič pa je postavila temelje za teoretsko sintezo evro-ameriških in kitajskih tradicij. Tako se je ravno na podlagi povezave njene ikonoklastične, pozahodene in racionalizirane naravnosti ter njene želje po približanju progresivnih zahodnih političnih teorij kitajskemu izobraženstvu vzpostavila idejna osnova, na kateri so pozneje kitajski marksisti in marksistke lahko zgradili svoj ideološki aparat.

Kot je bilo že omenjeno, pa je anarhistična miselnost kmalu zajela tudi notranjost Kitajske. Osrednja osebnost, pomemben aktivist in teoretik tega gibanja je bil Liu Shifu ali Shifu, privrženec anarhokomunizma, ki je bil še najbližje Kropotkinovemu modelu (Chan in Wong, 1979: 18). Tako se je že na pragu drugega desetletja 20. stoletja med levičarskim kitajskim izobraženstvom sprožil pravi val ustanavljanja anarhističnih celic, ki so bile aktivne na področju propagande in širjenja idej brezvladja ter revolucionarne miselnosti, izdajanja prevodov revolucionarne literature in vrste anarhističnih časopisov.

Od druge polovice leta 1919 pa do leta 1920 je na Kitajskem izhajala prava poplava časopisov in revij, bodisi takšnih, katerih izrecni cilj je bil izključno širjenje anarhistične miselnosti, bodisi takšnih, ki so bile vsaj v svojih težnjah anarhistično usmerjene. Po nepopolnih statistikah naj bi na Kitajskem takrat izhajalo več kot 70 tovrstnih anarhističnih publikacij.⁴ (Zhongguo xiandai sixiang shi, 1982: 46)

Po drugi strani so bili člani in članice teh skupin aktivni tudi na področju »propagande dejanj«, kar pomeni pri načrtovanju in (večinoma spodletelem) izvajanju atentatov na izstopajoče osebnosti konservativne in reakcionarne politike in ekonomije, v katerih so videli simbole zatiralnega in nepravilnega sistema, ki je sodobno Kitajsko privedel v kaos in bedo.

Kitajska vlada teh prevratniških aktivnosti seveda ni gledala križem rok. Njen prvi cilj je bil eliminiranje anarhističnih aktivnosti študentk in študentov v tujini, saj so vodilni organi kitajske države seveda takoj sprevideli, da sta bili pariška in

⁴ 从一九一九年下半年到一九二〇年，以宣传无政府主义为宗旨或侧重于宣传无政府主义的刊物大量出现，据不完全统计，五四时期出的宣传无政府主义的书刊约有七十多种。

tokijska celica jedrni intelektualni in idejni fundament, iz katerega se je revolucionarni vpliv sploh razširil tudi na Kitajsko. Prek diplomatskih zvez na Japonskem je najprej (že leta 1909) dosegla prepoved obeh kitajskih anarhističnih revij, ki sta izhajali v Tokiu, namreč *Revije nebeške pravičnosti*⁵ in *Revije uravnoveženosti*⁶. Tudi aktivnosti pariške skupine je vlada nenehno nadzorovala s prisotnostjo inšpektorjev, plačanih vohunov in provokatorjev (Rošker, 1988: 153).

Hkrati s tem je prišlo do konflikta med vodilnima članoma celice, Liu Shipeijem⁷ in Zhang Binglinom⁸. Slednji se je kmalu zatem popolnoma odvrnil od anarhističnih idej in se po svoji vrnitvi na Kitajsko leta 2013 pridružil komunističnemu gibanju. Liu Shipei in njegova žena, radikalna feministična aktivistka He Zhen⁹, sta se že prej popolnoma nepričakovano vrnila na Kitajsko, kjer naj bi nekaj časa delovala kot policijska vohuna. Kmalu zatem se je za He Zhen izgubila vsaka sled, Liu pa je nastopil službo pri konservativnem mandžurskem uradniku Duan Fangu¹⁰. Po padcu monarhije se je angažiral za ponovno vzpostavitev cesarstva pod vodstvom avtorskega generala Yuan Shikaija¹¹. Zgodovinske okoliščine tega preobrata so ostale nejasne; Robert Scalapino in George T. Yu navajata (1961: 33), da naj bi bila He Zhen vpletena v spodleteli atentat in aretirana, Liu pa naj bi prek svojih političnih zvez na Kitajskem dosegel, da so jo izpustili pod pogojem, da bosta oba delala za mandžursko vlado. Edini vplivni kitajski anarhist, ki je še ostal na Japonskem, namreč Zhang Ji¹², se je kmalu zatem preselil v Francijo, kjer se je pridružil pariški skupini. Ta je bila takrat, tj. v času revolucije Xinhai (1911–1912), v polnem razcvetu. Zhang je skupaj z vodilnim teoretikom, Wu Zhihuijem¹³, in drugimi člani te skupine ustanovil *Družbo za delovni študij v Franciji*¹⁴, katere cilj je bil čim večjemu številu študentov in študentk omogočiti študij v Franciji – in jih s tem seveda izpostaviti plodnim vplivom anarhističnih teorij in praks. Sprva so imeli pri tem precejšnji uspeh, saj so pridobili celo finančno podporo nove vlade oziroma takratnega

5 Tian yi bao 天义报

6 Heng bao 衡报

7 刘师培

8 章炳麟

9 何震

10 端方

11 袁世凯

12 张继

13 吴稚晖

14 留法俭学会

ministra za vzgojo in izobraževanje, naprednega akademika Cai Yuanpei¹⁵; medtem se je namreč leta 1911 na Kitajskem zgodila meščanska revolucija Xinhai in s tem je nastopil konec ultrakonservativne mandžurske monarhije.

V Peking u so anarhisti in anarhistke v ta namen organizirali pripravljalne tečaje, v okviru katerih so poskušali anarhistične ideale prenašati v prakso. V tovrstnih šolah ni bilo uradnih funkcij, člani in članice so glede na potrebe izvolili nekaj delavk in delavcev, ki so prevzemali določene naloge. Šolnine ni bilo, stroške učnih gradiv pa so krili udeleženci in udeleženke skupaj, vsak po svojih močeh. Osrednje načelo delovanja tovrstnih skupin je bila vzajemna pomoč in člani ter članice so se poskušali čim bolj držati smernic »aktivnega«, tj. praktično udejanjenega anarhizma (Scalapino in Yu, 1961: 46). Med člani in članicami tovrstnih anarhističnih skupin je bilo najti marsikatero osebo, ki je pozneje prišla v vrh marksističnih gibanj in Komunistične partije Kitajske. Tako sta tovrstne pripravljalne šole obiskovala tudi Mao Zedong¹⁶ in Liu Shaoqi¹⁷, četudi konec koncev nobeden od njiju ni odpotoval na študij v Francijo (Rošker, 2016: 155). A zaradi gospodarske krize v Franciji in ker je medtem na Kitajskem oblast znova prevzelo reakcionarno krilo radikalne desnice pod vodstvom Yuan Shikaija, je to nadobudno gibanje, ki naj bi mladini pokazalo, kako je mogoče plodno in ustvarjalno povezati teorijo in prakso, klavrno propadlo. Njen konec je po eni strani sicer še povečal radikalizacijo študirajoče mladine, po drugi pa je povzročil, da se je mlado izobraženstvo začelo čedalje bolj odvrčati od anarhističnih idej v korist marksistično-leninističnih teorij. Vsekakor je konec Družbe za delovni študij v Franciji hkrati pomenil tudi konec aktivnosti in vpliva pariške anarhistične skupine *Združenje sveta*.

Po letu 1920 so se tudi člani in članice številnih anarhističnih skupin in organizacij, ki so že dobro desetletje delovale tudi na Kitajskem, začeli v čedalje večjem številu priključevati marksističnim gibanjem.

Komunizem se je vse jasneje prikazoval kot val prihodnosti za vse kitajske radikalce, tako za tiste, ki so delovali doma, kot tudi za one, ki so bili aktivni v tujini. Postal je pravi nasprotnik anarhizma in tovrstne debate v naprednih krogih so dosegle pravi *crescendo*. (Scalapino in Yu, 1961: 44)

Ta ideološki preobrat, ki se je začel nakazovati že od leta 1918 naprej, se je torej najjasneje pokazal v dvajsetih letih. To je bilo po eni strani zagotovo posledica tragičnega konca anarhističnega gibanja, ki je propagiralo povezavo teorije in prakse v okviru študija ob delu, po drugi pa so v tem času anarhistična gibanja začela propadati tudi v mednarodnih centrih Evrope, Amerike in Japonske. Vsekakor je

15 蔡元培

16 毛泽东

17 刘少奇

vpliv komunistov in komunistk na Kitajskem začel strmo naraščati že po koncu oktobrske revolucije.

Spor s Komunistično partijo in odnos do Narodne stranke (*Guomin dang*¹⁸)

Konflikt med anarhističnimi in komunističnimi idejami se je izrazil v znani in odmevni debati med Chen Duxijujem¹⁹, ki je spadal k vodilnim marksističnim ideologom tistega časa, ter Qu Shengbaijem²⁰, ki je zastopal anarhistične ideje. Četudi iz te burne javne razprave ni izšel noben nedvoumni zmagovalec ali poraženec, pa je v njej vendarle treba videti pomemben mejnik v zgodovini kitajskega anarhističnega gibanja, kajti v poznejših obdobjih anarhizem nikoli več ni igral osrednje vloge nosilne ideje, v kateri bi se izrazila vsa hrepenenja, vse iluzije in vsi ideali »novih kitajskih izobražencev in izobraženk«.

Vsekakor se ta razprava pogosto navaja kot nekakšen simbolni izraz splošnega odmika kitajskih anarhistov in anarhistk od anarhističnih idej. V tem smislu je mejnik, ki zakoličuje dejanski začetek marksistično-leninističnih ideologij v njihovi vlogi gonilne sile kitajskih revolucionarnih teorij poznejših obdobj. Zato se polemika »Chen Duxiu vs. Qu Shengbai« v uradnem zgodovinopisju Ljudske republike pogosto interpretira kot nekakšna uradna zmaga komunistične ideologije nad anarhistično miselnostjo na Kitajskem.

Ta javna kritika je veliko pripomogla k splošnemu vpogledu v potrebo po diktaturi proletariata. Med drugim je tako omogočila tudi samo ustanovitev Komunistične partije Kitajske in uresničenje njenih resničnih načel. Razgalila je vse razlike med marksizmom in anarhizmom in pomeni zmago znanstvenega socializma nad malomeščanskim. Hkrati je povzročila velike spremembe v samorazumevanju kitajskih izobražencev in izobraženk. Brez tega soočenja bi bilo na Kitajskem nemogoče ustanoviti resnično proletarsko stranko.²¹ (Huang, 2014: 49)

Po drugi strani ne moremo mimo dejstva, da se je večina tistih anarhistov in anarhistk kitajske moderne, ki so propad anarhističnega gibanja v svoji državi še

18 国民党

19 陈独秀

20 区声白

21 通过批判，捍卫了无产阶级专政的思想，指明了中国应该建立共产主义政党的道理，使马克思主义和无政府主义区别开来。这次批判是科学社会主义对小资产阶级社会主义的胜利，同时体现了共产主义知识分子的自我改造。没有这场斗争，在中国建立无产阶级政党是不可能的。

doživeli, priključila Narodni stranki ali jo je vsaj podpirala, četudi so bile anarhistične ideje v marsikaterem pogledu popolnoma nezdržljive z ideologijami te stranke. Kar lepo število nekdanjih anarhistov je svoje politične kariere končalo celo v njenem skrajno desnem krilu. Povprečnemu bralcu in navadni bralki evro-ameriških kulturnih krogov se mora zdeti tak preobrat nekaj nezaslišanega, predvsem pa nekaj, kar je navzkriž z vsakršnim zdravim razumom. Ta navidezna paradoksalnost se nanaša na preobrat, ki naj bi osebe, predane »radikalni progresivnosti«, kar na lepem spremenil v goreče pripadnike »konservativnih« ali celo »reakcionarnih« ideologij. Vendar nekoliko bolj natančen in medkulturno bolj ozaveščen pogled na ta pojav kaj hitro pokaže, da so bile takšne težnje zasnovane na notranji logiki, v kateri zahodne kategorije levičarstva in desničarstva v smislu fiksno določenega političnega prepričanja izgubijo svoj dejanski pomen.

Eden pomembnih razlogov za tovrstne odločitve je zgodovinske narave, saj je veliko pionirk in pionirjev anarhističnega gibanja izšlo iz vrst Sun Yat-senove²² Revolucionarne zveze²³, ki se je borila za poraz monarhije in ustanovitev prve republike. Poleg tega so bili kitajski anarhisti in anarhistke po konfliktu med Narodno stranko in Komunistično partijo leta 1927 postavljeni pred odločitev glede tega, s kom bodo naprej sodelovali. Ker v tem času enotna akcijska osnova anarhističnega gibanja ni več obstajala, je bila ta odločitev zanje življenjskega pomena, kajti odsotnost vsakršnega zavezništva bi zanje pomenila politično smrt. Zato se je večina anarhističnih skupin in organizacij, ki so v tistem času še obstajale, odločila za sodelovanje s prvo. Konec koncev nikakor ni bilo naključje, da je anarhistično gibanje doživelo svoj največji (in verjetno odločilen) poraz prav v sporu s komunisti. Glavno krilo Narodne stranke pa je bilo liberalno usmerjeno in zato je bilo bolj »strpno« ter odprto do različnih drugih miselnih tokov. Veliko anarhistk in anarhistov je v tem sodelovanju seveda kljub vsemu videlo predvsem »manjše zlo«; vprašanja o tem, do kolikšne mere lahko samo »tolerirana« možnost organizacij srečanj, objavljanja člankov in drugih oblik propagiranja anarhističnih idej še odtehta »duhovno korupcijo«, so bile v tem času na dnevnem redu burnih razprav v večini anarhističnih skupin (Rošker, 1988: 169).

Vendar pa ideoloških brezen med Narodno stranko in anarhističnimi organizacijami nikoli ni bilo mogoče povsem prebroditi (Scalapino in Yu, 1961: 22), četudi je Sun Yat-sen sam priznaval, da se lahko identificira s celo paleto gibanj, ki imajo socialistične cilje, in četudi so vodilni anarhisti in anarhistke večinoma načelno sprejemali Sunovo ideologijo »tristopenjske demokratizacije«²⁴. Po Scalapinu in Yu (ibid.) je šlo pri tej zvezi »bolj za poroko iz udobja in prijateljstva kot iz logike«, saj

²² Sun Zhongshan, 孫中山, soustanovitelj in osrednji idejni ter politični vodja Narodne stranke ter prvi predsednik Republike Kitajske.

²³ 同盟会

²⁴ 三民主义

nam, če si ogledamo teoretska ozadja obeh strani, kaj hitro postane jasno, da »v ideološkem oziroma idejnem pogledu ne more biti nikakršnega kompromisa med Sunovim enopartijskim tutorstvom in anarhistično svobodo, niti med njegovim konceptom centralizirane oblasti in njihovim konceptom svobodne federacije« (ibid.).

Četudi so si bile anarhistične in komunistične ideje precej bliže, je bilo razmerje med kitajskimi anarhistkami in komunisti še precej bolj zapleteno. Po ustanovitvi Komunistične partije leta 1921 so morali anarhisti s komunistkami tekmovati za prevlado v množičnih gibanjih, pri čemer so imeli čedalje manj uspeha. Čeprav so oboji v enaki meri verjeli v družbeno revolucijo, pa je ta za slednje pomenila osnovo ali začetek popolnoma nove politike, in ne zgolj nadomestila zanj (Dirlik in Krebs, 1981: 148). Anarhistke, katerih osnovna filozofija je prevpraševala vse oblike političnega organiziranja, se v učinkovitosti koordinacije aktivnosti seveda niso mogle meriti s komunisti, ki so se poleg tega bolje zavedali realnosti družbene oblasti. A četudi so anarhisti po poznih dvajsetih letih v največji meri izginili s političnega prizorišča Kitajske, je njihova vizija ostala živa. Kontroverze in spori o naravi socializma, ki so jih anarhisti in anarhistke zanetili v aktivističnih krogih, so še dolgo zatem ostajali predmet političnih razprav.

Vse struje socializma je družila podobna vizija boja za družbo enakovrednosti in enakopravnosti. A medtem ko so anarhisti verjeli, da je treba tej viziji slediti neprekinjeno in imanentno, so socialne demokratke z levega krila Narodne stranke zagovarjale tezo, po kateri je za njeno udejanjenje treba počakati na čas, v katerem bosta družba in človeštvo zanj bolj pripravljena. Prva podmena je vodila k revoluciji, druga pa ne.

Čeprav se je kitajski anarhizem v svojem poznejšem razvoju – torej v obdobju po koncu pariške in tokijske skupine, ko je v glavnem temeljil na celicah, skupinah in organizacijah v sami Kitajski – čedalje bolj jasno nagibal h Kropotkinovi verziji anarho-komunizma, ga je tudi od ideologij in teorij Komunistične partije ločila ostra meja. Članice Komunistične stranke so bile seveda pripadnice teorije državnega socializma, kar je pomenilo, da so zagovarjale tezo, po kateri se po socialistični družbeni revoluciji država za neko določeno obdobje okrepi in v obliki diktature proletariata brani prestrukturirane produkcijske pogoje tako dolgo, dokler ni družba zrela za brezrazredno, komunistično družbo. Kitajski anarhisti in anarhokomunistke so bili seveda načeloma proti tovrstnim tezam in so že dobra tri desetletja pred ustanovitvijo L. R. Kitajske (Shifu, 1912: 8) poudarjali, da je takšna politika zgrešena, ker nujno vodi do konca svobode in enakopravnosti vseh ljudi. Seveda so kitajske anarhistke zagovarjale tudi marksizem, vendar so Marxu očitale, da je večino svojih kolektivističnih idej prevzel od Bakunina. Četudi so priznavale, da je marksizem znanstveni socializem, so bile po drugi strani vendarle prepričane, da je Kropotkin postavil revolucionarno teorijo na trdnjše in še bolj znanstvene temelje, saj je gradil na načelu vzajemne pomoči, ki naj bi bila bolj v skladu z evolucijo in človeško naravo. Liu Shifu je izrecno poudarjal, da se

»socializem nanaša na ekonomijo, anarhizem pa na politiko« (Shifu, 1927: 15); pri tem je poudarjal, da naj bi se državni socialisti (tj. članice komunističnega gibanja) v svojem boju za ekonomsko pravičnost preveč enostransko osredinjali zgolj na sfero ekonomije, medtem ko je anarhistkam šlo tudi za revolucioniranje same politike v smislu radikalnega prestrukturiranja produkcijskih in reprodukcijskih (in ne nujno zgolj razrednih) odnosov. Četudi so bile po anarhistični definiciji torej vse anarhistke nujno tudi socialistke, to v nasprotni smeri ni držalo. Tako imenovani komunisti oziroma državni socialisti, denimo, so bili prav tako socialisti, a hkrati niso bili anarhisti, saj niso bili uperjeni proti državi in vladi.

Podobno kot njihov predhodnik in vzornik Kropotkin so tudi kitajske anarhistke tega obdobja v glavnem pozabile, da je anarhistična teorija družbe pravzaprav veliko dolgovala marksizmu oziroma njegovi analizi razredov in kapitalizma (Dirlik in Krebs, 1981: 143). Anarhistični prispevek k tej teoriji je mogoče najti predvsem v vztrajnem poudarjanju potrebe po prepoznavanju avtonomne moči institucij, ki so manifestacija in artikulacija (zlasti državne) avtoritete. Marx je državo – vsaj takoj po socialistični revoluciji – še vedno dojemal kot pomemben del strukture družbenih interesov. Verjel je, da naj bi se po socialistični reorganizaciji družbe tudi država sama od sebe nujno transformirala in počasi izumrla, saj v končni fazi graditve komunistične družbe ne bi bilo več nikakršne potrebe po njej. Anarhisti pa so opozarjali, da ima država (podobno kot vse druge avtoritarne institucije, kot npr. družina) svoje lastno življenje, ki ni odvisno od narave družbenih razmerij. Zato so večino svojih prizadevanj usmerili v odpravo avtoritarnih institucij, ki so jih poskušali nadomestiti z volonterskimi združenji (ibid.). Po drugi strani pa v anarhističnih družbenih teorijah najdemo zelo malo inovacij, ki bi dejansko presegle teoretske iztočnice samega marksizma.

Razlogi za prevlado marksistično-leninistične ideologije in razvoj po letu 1920

Četudi ne moremo trditi, da je z zmagovitim pohodom marksistično-leninističnih ideologij vpliv anarhizma v t. i. naprednih krogih popolnoma zamrl, pa vendarle ne moremo mimo dejstva, da je anarhistično gibanje začel že s smrtjo Liu Shifuja (1915), predvsem pa po začetku eksplozivne širitve ortodoksnih komunističnih ideologij, postopoma izgubljalo svojo (množično) bazo. A tudi v dvajsetih letih so po vsej državi še naprej nastajala nova in nova anarhistična združenja, delovni krožki in založbe (Scalapino in Yu, 1961: 26), vendar ti podmladki niso imeli več kakšnega posebnega vpliva na nadaljnji razvoj kitajskih revolucionarnih gibanj. Kitajski anarhisti in anarhistke so bili razkropljeni in slabo koordinirani; ker so odklanjali statične in formalne strukture povezovanja, niso mogli učinkovito sodelovati in so zato v glavnem ostajali omejeni na lokalne prostore. Za stagnacijo teh skupin pa ni kriva samo slaba organizacija. Kitajska družba naj bi – zaradi svoje

specifične tradicije, ki naj ne bi poznala individualizma, niti vloge avtonomnega subjekta – v veliki meri še vedno potrebovala vodstvo avtoritete (Dirlik, 1991: 201). To stališče so začeli prevzemati tudi najradikalnejši krogi revolucionark.

Kitajskemu izobraženstvu se je zdela teorija avtoritarnega vodstva dokaj samoumevna. Poznali so jo iz svoje politike, kulture in iz narave družbenih odnosov. Seveda so bile tovrstne teorije lepo sprejete v vseh t. i. družbah zapoznelega razvoja v 20. stoletju. Pri tem gre za edino teorijo, ki je bila zmožna prebiti bariere med najrazličnejšimi ideološkimi linijami, od skrajne levice pa vse do skrajne desnice. Seveda pa je jasno, da je leninizem ponudil precej več kot teorijo avtoritarnega vodstva. Predstavljal je tudi koncept neizogibnega napredka, optimistično filozofijo, ki je zaostalim družbam obljubljala, da bodo tudi same prešle skozi iste faze razvoja kot napredni zahod. (Scalapino in Yu, 1961: 59)

Pri tem je bilo pomembno tudi dejstvo, da se je bil medtem leninizem spravil z nacionalizmom. Pod praporjem »patriotizma« je tudi v naprednih komunističnih krogih postal dostojen. Močan antinacionalističen element, ki ga vsebujejo anarhistični politični koncepti, je bil v dvajsetih in tridesetih letih namreč dodaten razlog za čedalje močnejše težnje izključevanja anarhistk in anarhistov iz naprednih revolucionarnih krogov. V tem kontekstu moramo priznati, da »nobeno politično gibanje v moderni Aziji ni uspelo, če se ni moglo ali znalo opreti na nacionalizem« (Scalapino in Yu, 1961: 59–60).

Večina razlogov za upad anarhistične miselnosti je bila racionalne narave. Že med prej omenjeno polemiko med Chen Duxijem in Qu Shengbaijem v dvajsetih letih se je jasno pokazal tudi razkol med idealizmom zadnjega in pragmatizmom prvega. Anarhistični pacifizem, ki se je vseskozi zavzemal za demilitarizacijo družbe, je moral prej ali slej kloniti pred (vsekakor realističnimi) strahovi, povezanimi z nestabilnim političnim položajem v državi. Obstajala je namreč nevarnost pučizma in nasilniške reakcije generalov, ki so imeli za seboj vojsko, s katero bi lahko v enem samem zamahu uničili vse pridobitve revolucije iz leta 1911/1912 in pahnili državo nazaj v neznosno bedo, iz katere se je komaj izkopala. Večina socialistk je bila prepričana, da bo zato tudi po revoluciji treba položaj nadzorovati s pomočjo orožja in vojske. Prav poudarjanje tovrstnih vidikov je na Kitajskem v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja pripomoglo k še hitrejši širitvi leninistične ideologije.

Tiste anarhistične celice, ki so še ostale, pa so bile še precej aktivne. Četudi so bile med seboj slabo povezane in še zdaleč ne tako vplivne kot v preteklosti, je mogoče v njihovih publikacijah opazovati kontinuiran teoretski razvoj, ki so ga zakoličile konkretne teme, te so se kot rdeča nit vlekla skozi vse anarhistične teorije in prakse tedanjega časa. Pri tem je šlo predvsem za naslednje tematske sklope:

- konflikti s komunistično partijo;
- čedalje pomembnejša vloga proletariata;

- odnos z narodno stranko;
- novi val komun, temelječih na samooskrbi.

Pri zadnjem sklopu je šlo za ponovno oživljanje daoističnih elementov in idiličnih predstav, povezanih z življenjem v »svobodnih vaških skupnostih«. Zagovornice in zagovorniki tovrstnih programov so izhajali iz predpostavke, po kateri je v kitajski agrarni družbi anarhizem mogoče udejanjiti samo na podlagi vaških skupnosti, kajti »mehanizirano mesto je karakteristična oblika bivanja zahodne civilizacije, medtem ko naravi bližja vas veliko bolje ustreza jedru kitajske kulture« (Scalapino in Yu, 1961: 61).

Poleg tega so se anarhistke v svojih publikacijah zelo veliko ukvarjale tudi z vprašanji o vlogi zahodne znanosti, umetnosti in filozofije, ki so jih razpirale na drugačne, nove načine. Na novo so obravnavale odnos med anarhizmom in kulturo ter iskale nove poti za njuno plodno združevanje.

Leto 1936 je na Kitajsko prineslo novo fazo preporoda anarhističnega gibanja. Vzrok je bilo predvsem navdušenje, ki so ga v krogih sodobnih izobraženkov povzročili dogodki v španski državljanski vojni (Rošker, 2016: 187). V Šanghaju, kjer je medtem vzniknilo kar nekaj novih anarhističnih celic, je prišlo tudi do demonstracij v podporo japonskim delavcem, ki so v tistem času organizirali val obsežnih stavk. Medtem se je skupina 25 kitajskih anarhistk in anarhistov v Hongkongu vkrcala na ladjo z namero, pridružiti se španskim borcem; vendar jih v Marseillu niso pustili z ladje in so jih namesto v Španijo poslali nazaj v Azijo, v Anam. Tam so mimogrede ustanovili še prvo vietnamsko anarhistično organizacijo, nato pa se je za njimi izgubila vsakršna sled.

Preostale anarhistke in anarhisti so se v tem obdobju čedalje bolj osredinjali na sindikalno delo; anarhosindikalizem²⁵ je pomagal pri organizaciji vrste stavk v različnih industrijskih mestih širom Kitajske, zlasti na jugu države s središčem v Kantonu (Zhongguo wuzhengfuzhuyi, 1981: 507–521). Četudi je v poznejših letih gibanje znova zamrlo in je životarilo samo še v okviru posamičnih »tajnih združb« (Rošker, 1988: 167), pa je njihovo delovanje mogoče zasledovati še vse do sredine štiridesetih let.

Vplivi in prispevki

Ne glede na počasen razkroj sprva zelo nadebudnega gibanja kitajskih anarhistov in anarhistk in ne glede na vse konflikte, ki so močno razmajali odnos med članicami Komunistične partije in anarhističnimi aktivisti, pa »dolguje kitajski komunizem anarhističnemu gibanju veliko, kajti vse osnovne ideje, na podlagi katerih je vzniknilo kitajsko komunistično gibanje, so bile plodovi anarhistov« (Scalapino in

25 无政府主义工会运动

Yu, 1961: 61). Pri tem je šlo po eni strani v glavnem za teoretsko obdelavo in praktične implementacije naslednjih vidikov, ki so večinoma spadali k idejni »prtljagi« zahodne modernizacije in njenih teorij razsvetljenja:

- Antitradicionalizem, upor proti zastarelemu in nepravničnemu družbenemu redu, boj za enakopravnost spolov in za osvoboditev žensk, odklanjanje tradicionalnih družinskih struktur in vseh mogočih oblik praznoverja, ter odklanjanje tradicionalnih hierarhičnih struktur znotraj gospodarstva, politike in uprave.
- Vera v razum, napredek ter v (zahodno) znanost in tehnologijo.
- Prepričanje o tem, da spada destrukcija k primarnim potrebam družbenega razvoja. To se je nanašalo predvsem na vse »zastarele« elemente kitajske družbe, ki naj bi jih bilo treba med množično revolucijo radikalno odstraniti, kajti šele na takšni podlagi naj bi bilo mogoče začeti graditi novo družbo in uresničevati nove vrednote.

V anarhizmu pa je bilo mogoče najti tudi celo vrsto puritanizmov,²⁶ ki »zaznamujejo vsa resnično revolucionarna gibanja« (Scalapino in Yu, 1961: 60). Pri tem je šlo za neko »novo«, a zelo strogo moralnost, ki so jo delno prevzeli tudi komunisti. »Celotno gibanje študiranja ob delu, ki je bilo na Kitajskem v šestdesetih letih tako zelo popularno, so kot prvi uresničili anarhisti.« (ibid.) Pri tem je pomembno vedeti, da kitajski anarhisti in anarhistke niso bili samo most med zahodnimi anarhosocialističnimi teorijami in naprednim kitajskim izobraženstvom. Njihov prispevek je bil veliko pomembnejši, saj so s svojo teoretsko ustvarjalnostjo opozorili na precej elementov, ki so pozneje postali bistveni del tistega, čemur pravimo »specifika kitajskega socializma«. Tako na primer He Zhen in njen mož Li Shipei spadata k prvim izobražencem, ki so prepoznali odločilno vlogo kmetstva kot osrednjega stebra kitajske socialistične revolucije. To je bila ideja, ki jo je Mao Zedong pozneje branil pred ortodoksno linijo Komunistične partije Kitajske in ki je konec koncev v ideološkem pogledu prevladala. V svojem članku *Primerjava nacionalistične in anarhistične revolucije*²⁷, ki je bil septembra 1907 objavljen v *Reviji nebeške pravičnosti*, je anarhistični par med drugim zapisal:

Razumeti moramo, kako je mogoče tradicionalne kitajske navade uporabiti v sodobni politiki. Očistiti jih je treba prejšnjega vraževerja in vdanosti v usodo ter ljudi odvaditi njihove tradicionalne ubogljivosti in ponižnosti. Če se bodo ljudje spremenili in se začeli upirati proti izkoriščevalcem, če se bodo kmetje uprli veleposestnikom, potem bomo z lahkoto vrgli to skorumpirano vlado in njene gnile oblasti.²⁸ (Zhongguo xiandai sixiang shi, 1982: 55)

²⁶ Sem sodita, denimo, prepoved uživanja mesa, prepoved uporabe lastnega priimka itd.

²⁷ 论种族革命与无政府革命的得失

²⁸ 倘利用中国之政俗，而革其信礼信命之心，举昔日之服从在上之人者，易而反在上之人，为农者 其

Predvsem predstavnice tokijske skupine in člani tistih struj v anarhističnih skupinah na Kitajskem, ki so poskušali najti in znova osmisлити oziroma revitalizirati določene anarhistične ideje, koncepte in družbene modele svoje lastne tradicije, so pri tem izdelali veliko inovativnih rekonceptualizacij anarhističnih idej kitajske antike, ki so pomenili obogatitev vzhodnoazijske libertarne teorije. Te rekonceptualizacije so v glavnem temeljile na daoističnih (in deloma chan-budističnih) teorijah, ki so kritizirale nasilje države in kulture nad svobodo in integriteto človeške osebnosti ter pojav odtujenosti, ki nastane zaradi vpetosti v nepravilne produkcijske odnose. Zelo pomembno vlogo so tukaj prevzele tudi anarhistične raziskave interpretacijske struje konfucijanstva, imenovane Gongyang²⁹. Vsa ta gradiva so vsebovala veliko družbeno naprednih in egalitarnih elementov, ki so jih v kontekstu socializma kot prvi odkrili in revitalizirali anarhistični izobraženci.

Zato ni naključje, da najdemo v teoriji kitajskih anarhistk in komunistov veliko skupnih konceptov in pojmov. Pri tem ne gre zgolj za elemente utopičnih predstav o idealni družbi, temveč tudi za številna stališča o tem, kako bi se bilo v stvarnosti mogoče približati tovrstnim družbenim modelom. Prav tako ni naključje, da je bila večina poznejših vodij Komunistične partije Kitajske v svojih mladih letih pod močnim vplivom anarhističnih idej. Kot smo že omenili, je bil – podobno kot večina takratne napredne mladine – tudi Mao Zedong v mladih letih privrženec anarhizma. Več let po ustanovitvi LRK je v pismu svojemu prijatelju med drugim zapisal: »Prebral sem veliko anarhističnih brošur, ki so name naredile velik vtis. Takrat sem zastopal veliko anarhističnih idej.«³⁰ (Zhongguo wuzhengfuzhuyi, 1982: 279)

Če pomislimo, da je bil Mao eden prvih teoretikov kitajskega komunizma, ki so postavili temelje poznejše Deng Xiaopingove³¹ ideje o »socializmu s kitajskimi posebnostmi«, potem nam postane povezava med kitajskim anarhizmom zgodnjega dvajsetega stoletja in specifičnimi posebnostmi vseh poznejših voditeljev LRK veliko bolj jasna. Poleg prej omenjene teoretske utemeljitve vodilne vloge kmetov (namesto proletariata) v kitajski revoluciji spada k tovrstnim anarhističnim rekonceptualizacijam še vrsta pojmov in idej, ki so večinoma zakoreninjeni v kitajski filozofski tradiciji.

Tako so teoretičarke kitajskega anarhizma (predvsem tiste iz vrst pariške skupine) prve poudarile pomen *enotnosti teorije in prakse*³², kakršno je zastopal Wang

田主，则政府之颠覆，君主之废灭，直易如反掌耳。

29 公羊

30 我读过一些关于无政府主义的小册子，很受影响，我也赞同许多无政府主义的主张。

31 邓小平

32 知行合一

Yangming,³³ osrednji predstavnik neokonfucijanske *Šole zavesti*³⁴ iz dinastije Ming (1368–1644). V epistemološkem pomenu je pomemben tudi pojem *iskanja resnice v dejstvih*³⁵, ki spada k idejni dediščini dinastije Han (221–206 pr. n. št.) in so ga kot prvi znova oživili člani pariške skupine (Zhongguo wuzhengfuzhuyi, 1982: 201). Ta pojem je pozneje prevzel Mao Zedong in ga kot slogan pogosto uporabil v svoji politični retoriki, pod vlado Deng Xiaopinga pa je postal eden osrednjih elementov »socializma s kitajskimi posebnostmi«³⁶. Podobno velja še za vrsto drugih antičnih konceptov egalitarnosti in pacifizma, h kakršnim spadata denimo ideal *Velike enotnosti*³⁷ ali paradigma *Vse pod nebom je skupno*³⁸. Kitajski anarhisti so bili prvi, ki so poskušali vse tovrstne tradicionalne pojme in idejne sisteme oživiti, posodobiti in jih reinterpretirati na način, ki bi omogočal njihovo ustvarjalno uporabo v kontekstih sodobnega socializma (ibid.).

Kljub množici tovrstnih povezav pa je vprašanje vpliva kitajskega anarhizma na kitajski komunizem vendarle treba obravnavati z določeno mero previdnosti in nekoliko bolj diferencirano. Pri številnih elementih, ki so obema političnima gibanjema skupni, gre namreč za pojave, katerih izvora ne smemo iskati v nekem jasno izraženem teoretskem konceptu, temveč so prej zakoreninjeni v splošnejših kontekstih, ki izhajajo iz specifičnega kitajskega razumevanja resničnosti. Ravno zaradi problematičnih odnosov z Zahodom in zaradi nujnosti soočanja mladih kitajskih izobražencev z zahodno miselnostjo, pa tudi zaradi praktičnih posledic tovrstnega soočanja, je bilo namreč oživljanje idejne tradicije precej pogost pojav. Izobraženci vseh usmeritev in prepričanj so poskušali v lastni tradiciji najti elemente, katerih ponovna oživetev bi najlažje omogočila prehod k razumevanju tujih idej. In dejstvo, da se je najvplivnejša faza modernega kitajskega anarhističnega gibanja razvila precej pred zmago ideologij marksizma in leninizma, ter z njim povezano dejstvo, da so kitajski komunistični teoretiki zaradi tega časovnega zamika določene koncepte neposredno prevzeli iz kitajskih anarhističnih teorij, seveda še ni dovolj za to, da bi lahko sklepali, da obstajajo v kitajskem komunističnem gibanju nekakšni

33 王阳明

34 心学

35 实事求是

36 »Iskati resnico v dejstvih« je fraza, ki izvira iz dinastije Han (206 pr. n. št.–220 n. št.) in se prvič pojavi v progresivnem kontekstu kritike konfucijanskega zgodovinopisja in prevlade konservativnih in reakcionarnih ideologij. Medtem ko je bil v času maoizma zgolj parola, ki naj bi v ljudeh zbujala asociacije z »znanstvenostjo« in »materialistično« orientacijo celotnega diskurza, je slogan pod Dengovo vlado pridobil še veliko krepkejše konotacije; z njim so pripadniki njegove politične linije želeli pokazati, da je zdaj minil čas praznih in neresničnih dogem, političnega vrednotenja ljudi in njihovih življenj ter vsesplošne ideologizacije stvarnosti: odslej naj bi štel samo tisto, kar je dejansko in otipljivo – torej trg in njegove zakonitosti, delovna sila, materialni razvoj in dobiček.

37 大同

38 天下为公

»anarhistični elementi«, na kar namreč namiguje veliko zahodnih sinoloških virov, ki se ukvarjajo s kitajskim anarhizmom (glej npr. Scalapino in Yu; Franke in Steiger; Chan in Wong).

Tovrsten diferencirani vpogled v politične procese, ki so kitajsko levičarsko teorijo na pragu 20. stoletja privedli do zrele stopnje, nam vsekakor lahko razjasni zgodovinska ozadja, iz katerih je vzniknila kitajska socialistična revolucija. In prav na podlagi tovrstnega, bolj reflektiranega in diferenciranega vpogleda v neдрje novejšje kitajske zgodovine, se bomo lažje dokopali do razumevanja odnosov in relacij, ki so povezovali različne progresivne struje in gibanja iz prve polovice 20. stoletja. Na podlagi takšnega razumevanja lahko bolje razumemo tudi dejansko vlogo in resnični pomen kitajskega anarhističnega gibanja, njegove inovativnosti in njegovih dragocenih prispevkov k uveljavitvi kulturnih posebnosti kitajskega socializma (Rošker, 1988: 230). Konec koncev so bile anarhistke tiste, ki so v svojih publikacijah poskrbele za prve prevode, analize in interpretacije zahodnih revolucionarnih teorij in jih sistematično predstavile kitajski javnosti. A morda je eden največjih prispevkov kitajskega anarhističnega gibanja iskati prav v njegovem nenehnem ohranjanju spomina na pomen človeške integritete in svobode, brez katere se revolucija vselej znova prelevi v pošast, ki žre svoje lastne mladiče.

Literatura

- CHAN, PIK-CHONG IN AGNES WONG (1979): *Liu Shifu (1884–1915): A Chinese Anarchist and the Radicalization of Chinese Thought*. Berkeley, Ph.D.
- DIRLIK, ARIF (1991): *Anarchism in the Chinese Revolution*. Berkeley, CA: University of California Press.
- DIRLIK, ARIF (2012): Anarchism in Early Twentieth Century China: A Contemporary Perspective. *Journal of Modern Chinese History* 6(2): 131–146.
- DIRLIK, ARIF IN EDWARD S. KREBS (1981): Socialism and Anarchism in Early Republican China. *Modern China* 7(2): 117–151.
- FRANKE, WOLFGANG IN BRUNHILD STEIGER (1978): *China Handbuch*. Düsseldorf: Verlagsgruppe Bertelsmann GmbH, Universitätsverlag.
- HUANG JINFENG 黄金凤 (2014): Zao qi Zhongguo yu wuzhengfuzhuyizhe guanxizhi yanjiu – yi Zhongguo shehuizhuyi qingnian tuande chuangujian wei zhongxin 早期中国共产主义者与无政府主义者关系之研究 - 以中国社会主义青年团的创建与改组为中心 (Študija odnosov med zgodnjimi komunisti in anarhisti skozi optiko ustanavljanja in spreminjanja Združenja kitajske socialistične mladine). *Zhong gong dang shi yanjiu* 2014(6): 42–53.
- ROŠKER, JANA (1988): *Staatstheorien und anarchistisches Gedankengut in China um die Jahrhundertwende*. Dissertation zur Erlangung des Dokortitels, Universität Wien, Institut für Sinologie, Geisteswissenschaftliche Fakultät. Dunaj: Universität Wien.
- ROŠKER, JANA S. (2016): *Anarchismus in China an der Schwelle des 20. Jahrhundert. Eine*

- vergleichende Studie zu Staatstheorie und anarchistisches Gedankengut in China und in Europa*. Saarbrücken: Südwestdeutscher Verlag für Hochschulschriften.
- SCALAPINO, ROBERT IN GEORGE T. YU (1961): *The Chinese Anarchist Movement*. Berkeley: Centre of Chinese Studies, University of California.
- SHIFU 师复(LIU SIFU刘师复) (1912): *Annaqizhuyi taolun ji* 安那其主義討論集 (Zbirka debat o anarhizmu). Guangzhou: Mingsheng she.
- SHIFU 师复(LIU SIFU刘师复) (1927): *Shifu wencun* (Shifujeva dela). Guangzhou: Gexin shuju.
- ZHONGGUO WUZHENGFUZHUYI ZILIAO XUANBIEN 中国无政府主义资料选本 (*IZBRANI MATERIALI O KITAJSKEM ANARHIZMU*) (1982): 2 zvezka. Zhongguo Renmin daxue zhenggongdangshi xi; xiandai zhengzhi sixiang shi yanjiu shi (ur.). Beijing: Renmin daxue chuban she.
- ZHONGGUO XIANDAI SHI (1919-1949) 中国现代史 (*NOVEJŠA KITAJSKA ZGODOVINA*) (1983): 2 zvezka. Inštitut za pedagogiko, Beijing (ur.). Beijing: Beijing Shifan daxue chuban she.
- ZHONGGUO XIANDAI SIXIANG SHI ZILIAO JIANBIAN 中国现代思想史资料简编 (*ZBIRKA MATERIALA IZ MODERNE KITAJSKE ZGODOVINE*) (1982): 2 zvezka. Cai Shangsi in Li Huaxing (ur.). Hangzhou: Zhe jiang renmin chuban she, Hangzhou.